

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

«ՆԱՀԱՊԵՏ ԶՈՒՉԱՆԻ ԴԻՊԼՈՄ», քննական ուսումնասիրութեամբ մը հրատարակեց Արշակ Զօպանեան. Պարիզ, 1902, տպարան «Մենահիտ»:

Այս հրատարակութիւնը գալիս է հաստատուելու արդէն յայտնի իրողութիւնը: Դա այն է, որ մեր հին գրականութիւնը ժողովրդական չէր: Մենք խօսում ենք այն գրականութեան մասին, որի համարեա միակ տէրը հոգևորականութիւնն էր: Այդ գրականութիւնը հոգևոր էր, եկեղեցական. նա գրաբար էր, մատչելի միայն եկեղեցական դասին և սակաւաթիւ ընտրեալներին, որոնք կարողանում էին սովորել այդ լեզուն: Կար ժողովրդի ահագին բազմութիւնը, բայց նա հեռու էր այդ պաշտօնական գրականութիւնից, նա ունէր իր առանձին լեզուն, իր առանձին գրականութիւնը: Լեզուն աշխարհաբարն էր, իսկ գրականութիւնը երկնային գործերից չէր նիւթ առնում, այլ զուտ աշխարհային գործերից: Եկեղեցու գրականութիւնը հեշտակնութիւն ու սրբերից էր խօսում, ժողովրդինը՝ սէր, գինի, վարդ, լաց ու հառաչանք էր պարունակում: Նահապետ Քուչակը մեր ժողովրդական երգիչներից մէկն է և որ շատ հետաքրքրական է՝ բաւական հին երգիչներից: Ենթադրում են, որ նա ապրում էր տասնեակներորդ դարի սկզբում: Շատ թոյլ պատճառաւորումա՞ծ մի ենթադրութիւն է դա: Միակ փոքր ի շատ է գրական փաստը այն է, որ Նահապետի երգերից մէկը, ինչպէս վերկայում է մի վարդապետ, արտագրուած է եղել նոյն դարի վերջերում: Մեր հին գրողների և գործիչների ճակատագիրը այսպէս է: Եթէ մենք չը գիտենք հաստատ, թէ ով է եղել Եղիշէն, Եղնիկը, ինչ զարմանալի բան պիտի լինի, եթէ չ'իմանանք, թէ ով է եղել մի ժողովրդական աշուղ: Նահապետ Քուչակը մինչև այժմ շատ քիչ էր յայտնի իր երգերով: Այժմ պ. Զօպան-

նեան հրատարակում է նրա անունով յայտնի բոլոր երգերը և գրանով միջոց է տալիս, որ նա իր պատշաճաւոր տեղը բռնէ մեր հին երգիչների շարքում:

Պ. Չօպանեանի հրատարակութիւնը մի հետաքրքրական դօկումենտ է մեր գրականութեան պատմութեան համար: Նահապետը երկնային ձայն ունեցող երգիչներից է, մի բոլորովին ինքնուրոյն դէմք: Միայն բանաստեղծական շնորհքը չէ Նահապետի երգերին առանձին հետաքրքրութիւն հաղորդում. լեզուն, երգերի չափը կատարեալ անակնկալութիւններ են մեզ համար:

Քուչակը բազմաթիւ սիրային երգեր ունի. խրատական և այլարանական երգերն էլ բաւական մեծ թիւ են կազմում, կան և ութ հատ պանդխտական երգեր: Սակայն երգեր ասելով՝ չը պէտք է մեծ-մեծ բաներ հասկանանք: Նահապետի երգերը մեծ մասամբ կազմուած են չորս տողերից և շատ հազադիւտ դէպքերում են հասնում ութ տողի: Դրանք՝ եթէ կարելի է այսպէս ասել, աւելի ասացուածքների են նման: Այդ փոքրիկ ոտանաւորների մէջ շատերը կան, որոնք գողտրիկ են ու գեղեցիկ: Չը մոռանանք, որ երգիչը ժողովրդի մարդ է, տալիս է պատկերներ, որոնք ներելի են ռամկական հասկացողութիւններին չըջանում. «եարի» ծծերը, ծոցը, դունչը—սրանք սովորական են այդ երգերի մէջ: Բայց կան և գեղեցիկ բանաստեղծական արտայայտութիւններ, որոնք պատիւ են բերում մեր ժողովրդական երգչի զգացմունքին և ճաշակին: Ահա դրանցից մէկը.

Սէրն երբ ի յաշխարհս եկաւ, եկաւ իմ սիրտս թառեցաւ,
Հօպա իմ սրտէս ի դուրս՝ յերկրէ յերկիր թափառեցաւ,
Եկաւ ի գլուխս եկաւ, և լըղեղս եկաւ թառեցաւ,
Աչիցս արտասունք ուզեց նա, արիւն ի վար վաթեցաւ:

Կամ թէ՛

Ես ձագ ծիծեռնիկ պիտէի, զօրն ըզքո տուն մտնուի,
Ան բարձր մօյտան շարտախդ՝ ես ի հօն բուն մը շինէի,
Ոնց որ մօթն մթանայր, ցածնայի ծոցդ մտնուի,
Ունց որ լոյսն լուսանայր, բարձրանայի բունս մտնուի.
Ես ապրշմէ խուշախ, զօրն զքո միջաց գերկ ածէի,
Կամ քաղցրը նըռան գինի, զօրն ըզքո փարշը պիտէի.
Առնիր ու բերնիդ դնիր, ցածնայի դունչըդ պագնէի:

Թողնենք սէրը, որ երգւում է աշխարհի սկզբից անթիւ ու անհամար վարիացիաներով: Աւելի հետաքրքրական են հասարակական տեսակէտից խրատական բանաստեղծութիւնները, որոնց մէջ ժողովրդի աշխարհայեցողութիւններն են երևում: Այն իս-

ւար, դժբաղդ, արիւնոտ դարերում ինչ հաւատ ու դաւանութիւններ ունէր հայ ժողովուրդը: Մեր պաշտօնական գրականութիւնը շատ քիչ նիւթ է տալիս, նրա մէջ չը կայ ժողովուրդ: Մնում է, որ ժողովրդական Նահապետները պատմեն մեզ: Այս տեսակէտից էլ շատ ուսանելի են Քուչակի երգերը: Մենք տեսնում ենք նրա մէջ ստրուկ ժողովրդի փիլիսոփայութեան նրմուշներ: Ահա նա ասում է.

Գուցն որ յազիզ կենաս որ ամէն մարդ գրեզ սիրէ,
Դուն հողուն նման կեցիր որ ամեն մարդ ըզրեզ կոխէ:

Բայց միենայն ժամանակ այդ ժողովրդի մէջ կայ իր դեղեկութեամբ և իմաստով յուզիչ այսպիսի միտք էլ.

Կանթեղիկ մտիկ արա, ջուրն ու ձէթն ու հուրն ի վման.
Կանթեղն է մտաց նման, ջուրն ուսման, ձէթն՝ դիտութեան,
Քանի զմիտքդ սուրբ ունիս, դու սիրով ջանա ուսման.
Հողիդ է պայծառ գունով, որ լոյս տայ քեզ մթութեան:

Սրտառուչ են և՛ զարիբական երգերը. սրանք էլ ժողովրդական զգացմունք են. մի ժողովուրդ, որ դարերով հալուել ու մաշուել է զարիբութեան ձեռքին, ի հարկէ՝ պիտի իմանայ և այն ողբալը: Հայ ժողովուրդը լաւ գիտէ արտայայտել իր այդ ցաւը, որ կրում է սրտի մէջ դարերից ի վեր, բայց որի հետ հաշտուել դեռ չէ կարողացել:

Նահապետ Քուչակի երգերը մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում և լեզուագիտական տեսակէտից: Մեր ժողովրդական երգիչներից շատ քչերին է աջողուել այնպիսի համեմատաբար մաքուր աշխարհաբար գործածել, ինչպիսին ունի Նահապետը: Դա XVI-XVII դարերի աշխարհաբարն է, և մեր լեզուագէտ բանասէրները կարող են շատ հետաքրքրական նիւթեր գտնել նրա մէջ ուսումնասիրութիւնների համար: Մեզ անձամբ շատ ուսանելի թւաց այն, որ Նահապետի աշխարհաբարի մէջ խառնուած են այժմեան արեւմտեան և արեւելեան բարբառները. մենք մինչև անգամ հանդիպեցինք «ից»-ով վերջացող բացատական հոլով:

Երկու խօսք էլ սլ. Չօպանեանի քննական ուսումնասիրութեան մասին: Մենք միանգամայն համաձայն ենք պարոնի հետ, որ չը պէտք է ուռցնել, արհեստական կերպով մեծացնել մեր ազգը: Այո, ճիշտ է, հայ ազգը մեծ ազգերից է, նա չէ տուել հանճարների, նա ճնշուած է եղել երկաթէ լծի տակ, և պահանջել նրանից աւելին, քան ինչ նա տուել է իր թշուառ պատմութեան ընթացքում, հազիւ թէ կարելի լինի: Այդպէս էլ պէտք է վերաբերուենք մեզ: Բայց մի կողմից խոստովանելով

մեր փոքրութիւնը, մեր համեստութիւնը, մեր ստրկական կացութեան դառնութիւնը, միւս կողմից պիտի այնքան քաջութիւն էլ ունենանք, որ խոստովանենք, թէ դարաւոր ստրկութիւնը շատ է թունաւորել մեր արիւնը, շատ է այլանդակել մեր մարդկային կերպարանքը: Պ. Չօպանեանը չէ հաւանում այն հայերին, որոնք իրանց ազգի պակասութիւններն են դատարկատում: Նա ասում է. «Տարօրինակ տկարութիւն մ'ունինք մեր ցեղին թերութիւնները յօժարակամ խողորցնելու, ընդհանրացնելու, մեր ազգը մարդկութեան մրուրը նկատելու, մէկ խօսքով՝ սովորական բան մըն է մեզի համար Հայ ըլլալէս ամէնալը, և ատի բաց է ի բաց ըսելով՝ քաջութեան, անկեղծութեան, ճշմարտասիրութեան փայլուն ապացոյց մը տուած ըլլալ կը կարծենք»: Որ կան այդպիսի հայեր, — այդ շատ ճիշտ է. բայց ճիշտ է և այն, որ այդպիսիները հեռանում են իրանց ազգութիւնից, մոռանում, ուրանում են նրան: Բայց երբ պ. Չօպանեանն իր այդ ասածները հաստատելու համար անմիջապէս դիմում է օրինակի և յիշում է Բաֆֆին, այդտեղ մենք ասում ենք. «Ոչ, մենք համաձայն չենք»: Բաֆֆին, Նադարեանցը, Նալբանդեանցը, Ստեփան Ոսկանը, Արծրունին խօսել են մեր ազգային արատների մասին, բայց խօսել են իբրեւ բարեկամ, ցաւակից, իբրեւ իրանց ազգի բարոյական զօրութեան ջերմապէս հաւատացող: Նրանք միշտ կարողացել են հասկանալ, որ հայ ժողովուրդը ունի իր մէջ շատ դրական յատկութիւններ, որոնց պէտք է զարգացնել, առաջ քաշել. նրանք հաւատում էին մեր վերածընդութեան:

Պ. Չօպանեանն իբրեւ օրինակ յիշատակում է այս, որ Բաֆֆին «կրցած է «բողի» մը նմանցնել հայ ժողովուրդը»: Բայց դա շատ անաջող օրինակ է: Բաֆֆի «Դաւիթ-բէկի» մէջ հերոսներից մէկը նմանեցնում է հայ ազգի քաղաքական ճակատագիրը մի պոռնիկ կնոջ. «Հաղարաւոր տարիներ անցկացրեց նա երբեմն յոյնի, երբեմն պարսկի և երբեմն հռոմայեցու զիրին ընկնելով: Մինչև անգամ անապատի սև արաբը իր հաստ չըրթունքով չօչափեց նրա երեսը: Մինչև անգամ Թուրանի տափակաքիթ, դեղնակաշի մօնղոլը դարերով պառկեց նրա հետ»: Բայց հերոսը իսկոյն էի աւելացնում է. «Այնուամենայնիւ ես դարձեալ սիրում եմ այդ թեթևամիտ, վաւաչոտ կնոջը, որ դարերի ընթացքում իր անբարոյական կեանքով մաշուել, տրորուել, քրքրուել է և միայն իր վաղեմի գեղեցկութեան կմախքն է պահպանել: Սիրում եմ այդ կմախքը: Սիրում եմ այդ թունաւորուած, հաղարաւոր հիւանդութիւններով վարակուած մարմինը»: Եւ յետոյ բացատրում է, որ այդ սէրը չափազանց բա-

րի ցանկութիւններից է բղխում, այդ սէրը կամենում է հանել պոռնիկին ցեխերից և նրան օրինաւոր, պատուաւոր կեանքի սովորեցնել: Բանաստեղծական ձևով արտայայտուած այս հայրենասիրութիւնը միթէ նշանակում է «մեր ազգը մարդկութեան մրուրը նկատել»: Երբէք:

Պ. Չօպանեանը հիացած է Նահապետ Քուչակի երգերի վրայ և չափազանցութիւնների է դիմում: Այն, գեղեցիկ կտորներ կան այդ երգերի մէջ, Քուչակը այսուհետեւ նոյնպէս սիրելի կը լինի մեզ համար, ինչպէս Սայաթ-Նովան, բայց մենք հետո ևնք Սայաթ-Նովայով էլ, Նահապետ Քուչակով էլ այդ աստիճան յափշտակուելուց: Նրանք պարծանք դառնալու չափ խոշոր չեն: Ուրիշ բան է, եթէ մեր անցեալից մնացած լինի վրաց «Ընձնաւորի» նման մի բան: Չը մոռանանք, որ քրդերն անգամ ունեն «Սարէ-Սիփանէ»ի պէս մի բանաստեղծական գոհար...

Լ.

Հ. Ս. Երեմեան. «ՏՈՒՐԿԻՆ», ազգովէպ. պատկերազարդ, 82 էր. գ. 2,50 ֆրանկ (1 ռուբլի). Վենետիկ, 1903 թ.:

«Տուրկինի» հեղինակը իր մանրավէպի նիւթը վերցրել է հայոց պատմութեան հին շրջանից:

Երուանդ Բ. Թագաւորի պալատականների մէջ կար մի քսու մարդ Տուր անունով: Նա Երուանդի սիրելին էր և ամենամտերիմը ամբողջ արքունիքում, բայց նրա բոլոր գաղանիքները հաղորդում էր Արտաշէսի խորհրդատու Սմբատ սպարապետին: Երուանդը իմանում է այդ և սպանում է Տուրին: Տուրի կինը, Տուրկինը, վճռում է հանել իր ամուսնու վրէժը: Նա ծպտեալ կերպարանքով հեռանում է իր զոհակից և իմանալով՝ որ իր ամուսնու մահուան պատճառը եղել է Բագարանի դանձապետ քուրմը, հրապարակաւ սուրը միտում է նրա կուրծքը այն ժամանակ, երբ Թագաւորը և ժողովուրդը հանդիսաւոր թափօրով Բագարանի կուռքերը փոխադրում են Արտաշատ:

Մանրավէպը գրուած է կեղծ կլասիկական ոճով, սակայն անդ-անդ հեղինակը տալիս է ընթերցողին կենդանի պատկերներ մեր հին անցեալից, օրինակ՝ տկալաստով (տկերի վրայ սարքած լաստով) նաւարկութիւնը Արաքսի վրայով, աղքատների խումբը Բագարանի տաճարի առաջ, վհուկի գուշակութիւնը Տուրկինի համար:

Չևի տեսակէտից վէպիկի թոյլ կողմը խօսակցութիւններն են, բոլորն էլ անբնական, փքոց-ուռոյց կամ քաղցր-մեղցր, բա-